

Regional science in Central Europe. Thoughts on the jubilee of the series on the regions of the Carpathian Basin

GYULA HORVÁTH

The present paper evaluates the regional research capacities of the countries of the former socialist block. It provides a picture of the historical antecedents of spatial research, the specifics of regional tasks to be resolved, the characteristics of the institutionalisation of regional science and its publication forums. As a conclusion, it summarises the presence of various criteria of regional science in the individual countries.

The positive and negative effects of processes shaping socio-economic spaces can be observed in the 20th century development of Central Europe, just as in other parts of the continent. Spatial aspects were also represented in the policies of past eras characterised by heterogeneous forms of state organisation. Spatial research was conducted within national borders, thus international professional cooperation – with the exception of Poland and Hungary – remained weak and occasional.

The preparations for EU accession provided a further impulse for the research and regional studies research groups flourished in all Central European countries at the beginning of the 21st century. The ample availability of factors which contribute to the identity of regional science as an autonomous discipline can be demonstrated in the two EU member countries, Poland and Hungary.

Finally the paper summarises specific features of the Hungarian regional science in Central Europe including its main research output, the book series entitled *The Regions of the Carpathian Basin*.

Keywords: regional science, territorial development, scientific journals, Central Europe, Carpathian Basin.

JEL classification: A12, B15, F63, O13, O52, P25, R58

A regionális tudomány Közép-Európában. Gondolatok *A Kárpát-medence régiói* sorozat jubileumán

HORVÁTH GYULA¹

A dolgozat a volt szocialista blokk öt országának regionális tudományi kapacitásait veszi sorra. Bemutatja a tudományágazat néhány előzményét, illusztrálja annak fejlődéstörténetét, a regionális kutatások intézményesítését és publikációs fórumait. Összegezi a regionális tudomány jellemzőit az egyes országokban.

A társadalmi-gazdasági terek differenciálódása a közép-európai országok 20. századi fejlődésének jellemző vonása volt éppúgy, mint a kontinens más régióiban. Az államberendezkedés heterogén szervezeti formái megmutatkoztak a területpolitikák különbözőségeiben is. Az államszocialista korszakban a területi kutatások a nemzeti határokon belül maradtak, nemzetközi kapcsolatrendszerük – Magyarország és Lengyelország kivételével – gyenge és esetleges volt.

Az európai unió csatlakozása a 21. század elején ezekben az országokban a regionális kutatásoknak erőteljes lendületet adott. A regionális tudományt befolyásoló tényezők az előbbi két országban bontakoztak ki a legteljesebb formában.

A dolgozat zárófejezete a magyar regionális tudomány közép-pozícióit elemzi, különös figyelmet fordítva egy fontos tudományos termékre, *A Kárpát-medence régiói* könyvsorozatra.

Kulcsszavak: regionális tudomány, területi fejlődés, tudományos folyóiratok, Közép-Európa, Kárpát-medence

JEL kódok: A12, B15, F63, O13, O52, P25, R58

Bevezetés

2003-ban jelent meg az MTA Regionális Kutatások Központja nagy vállalkozásának, *A Kárpát-medence régiói* sorozatnak az első kötete, a *Székelyföld*. Az 1990–2000-es évek fordulója a magyar területfejlesztési kutatások intenzív időszaka volt. A területfejlesztési törvény 1996-os elfogadását követő években felpezsdült a területfejlesztés: új intézmények

¹ Az MTA doktora, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, Pécs.

alakultak, formálódtak a különböző térségi stratégiák és koncepciók, az uniós előcsatlakozási források egyre több fejlesztést finanszírozhattak, megszaporodtak a szakmai döntéseket igénylő feladatok. Az európai uniós csatlakozásra való felkészülés teendői között helyet kapott a tudományos kutatás és a szakemberképzés is. E két utóbbi tevékenység szervezésében elért eredményeket illetően Magyarország versenylőnyre tett szert a csatlakozásra váró országok között. A területfejlesztési kutatások intézményesülésének egy jelentős szakasza lezárult, a regionális tudomány az akadémiai élet számos területén jegyzett diszciplína lett. Létrejöttek a területfejlesztési szakemberképzés egyetemi képzőhelyei, kialakultak a többszintű egyetemi oktatás és kutatás feltételei is.

Az új tudományágazat hosszú távú fejlesztési stratégiájában célkitűzés volt a határon túli magyar regionális tudományi műhelyek megszervezése. E cél megvalósításának egyik eleme volt a regionális tudomány elméletének és módszertanának elsajátítását szolgáló, ugyanakkor a nemzeti közösségek fejlődésének jövőjét is megalapozó kutatási program elindítása. A Kárpát-medence régiói 21. század eleji állapotának alapos felméréséből származó eredmények közreadását szolgálta a ma már tizenhárom kötetből álló – ám még be nem fejezett – sorozat.

E dolgozat egyrészt a magyar regionális tudomány kedvező közép-európai pozíciójának néhány összefüggését mutatja be, másrészt a Kárpát-medence régiói sorozat jubileuma apropóján azt vizsgálja, hogy a határon túli kutatásokkal való tartalmi integráció milyen hatást gyakorol az egységes magyar regionális tudományra és egyszerűsített a nemzetstratégiai célok megfogalmazására és megvalósítására.

A regionális tudomány nemzetközi pozíciói

A 19. századi állam- és nemzetfejlődés európai folyamata az egyes országok területi szerkezetét különbözőképpen alakította. A többközpontú államokban (Olaszországban, Németországban, Spanyolországban) az ipari fellendülés, a közlekedési infrastruktúra kiépülése több városi térséget érintett, ezek közel hasonló fejlődési pályán haladtak, a gazdaság parancsnoki posztjai különböző helyekre települtek, a kulturális, a politikai és a közigazgatási intézmények is decentralizált formát

öltöttek. Az egyközpontú országokban (Franciaországban, Ausztriában, Magyarországon, a kelet-közép-európai országok többségében és részben az Egyesült Királyságban) a domináns fővárosokon kívüli perifériák teljesítőképessége gyenge volt, a vasúthálózatot az állam centrumát kiszolgáló sugaras szerkezetben fejlesztették, a kulturális és politikai funkciók is ide összpontosultak (Horváth 2003).

Az erős regionális gazdaságok a politikai állam fejlődését és a nemzeti integrációt változatos módokon befolyásolták. A kiemelkedő ipari érdekkörök általában a termékeik kedvező elhelyezését biztosító integrált nemzeti piacok fejlesztésében voltak érdekeltek, a védővámok tekintetében azonban a nemzeti és a regionális elképzelések között éles ellentétek húzódtak meg. A gazdasági érdekek sokszor meghátrálásra kényszerítették a regionális eliteket, a nemzeti kormányok által nyújtott nemzeti piacvédelem előbbre való volt a területi önkormányzati intézmények önállóságának erősítésénél, a központi kormányzattal való konfrontációnál.

Az állam, a gazdaság és a társadalmi struktúrák kapcsolatrendszerét Nyugat-Európában az elmúlt fél évszázadban állandó változások jellemezték, a hatalom decentralizációját a nemzeti határokat átlépő globális tendenciák is ösztönözték (Keating 1988). Kelet-Európában viszont a merev politikai szerkezet megakadályozta a területi gazdasági reálfolyamatok tényleges kibontakozását (Enyedi 1989).

A globalizációs folyamatok hatásaira az egyes régiók és városok különbözőképpen reagáltak, adottságaik és az alkalmazott stratégiák függvényében nyertesek vagy vesztesek lettek. A negatív következményeket elkerülendő, a helyi és a regionális hatóságok érdekeik védelmére intézkedések egész sorát fogantatosították. Az alkalmazkodási stratégiák ugyanakkor az egybeolvadás ellenében az elkülönülést erősítik. Ezt szolgálják például a megélenkülő regionális kulturális mozgalmak és a világ szinte minden pontján egyre eredményesebben fellépő etnikai szervezetek. Kérdés persze, hogy az identitást favorizáló regionális stratégia alkalmas-e a régió nemzeti vagy nemzetközi pozíciójának a védelmére, elegendő fejlesztő erőt jelent-e a régió teljesítőképességének növelésében (Keating–Loughlin 1997).

A regionális tudomány (regional science) helyzetét a tudományágazatok között a társadalmi hasznosság elismertetéséért és az ehhez szorosan kapcsolódó finanszírozási források megszerzéséért folyó versengés határozza meg. A múlt század második felében az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában nagy számban indultak kutatási programok a társadalom és a gazdaság térszerkezetének tanulmányozására, új elméletek, eszközök és intézmények gazdagították a tudományt és a társadalomirányítás gyakorlatát. A térhez kötődő tudományos problémák kutatására és oktatására intézetek, tanszékek szerveződtek, monográfiákat, könyvsorozatot jelentettek meg és folyóiratokat alapítottak (Isard 1975).

A tér kutatásával behatóan foglalkozó két alapdiszciplína – a geográfia és a közgazdaságtan – közötti munkamegosztás irányát a geográfus *Maurice Le Lannou* 1949-ben ekképpen körvonalazta: „Azt szeretném, ha... a közgazdászoknak meghagynánk azt a feladatot, hogy felfedezzék az általános szabályszerűségeket... az emberi társadalmak viselkedésében, a termelés és a cserefolyamatok működésében. A mi dolgunk a regionális gazdaságok tarka, jelen idejű, konkrét mivoltának vizsgálata... A földrajztudósok regionális vizsgálatait gyakran szerfölött aprólékos tanulmányokat eredményeznek egy meghatározott területről... túl nagy hangsúlyt kapnak a természetföldrajzi jelenségek, mintha az állam nem avatkozna be, a tőke mozgásának, a kollektív döntéseknek nem volna semmi hatása. A földrajztudós gyakran az adott tér elemzéséhez ragaszkodik, nem tekint a régió politikai vagy adminisztratív keretein túlra. A közgazdász számára éppen ellenkezőleg: a régió rá van utalva más területekre, amelyek számára ellátást és termékeinek piacot jelentenek – a fő szempont az áramlások természete és mennyiségi súlya, amely a régiók egymástól való függésének szempontja fontosságára tereli a hangsúlyt.” (Idézi Bourdieu 1985. 8)

Amilyen mértékben a térbeli megközelítés felé fordult a közgazdászok érdeklődése, olyan erővel fogalmazódott meg a hagyományos regionális földrajz megújításának igénye. A sok diszciplináris eredmény ellenére az új gazdaságföldrajz fogalmát, kutatási metodikáját a nemzetközi tudományos közvélemény a közgazdász Paul Krugman munkásságához

köti (Krugman 1991a, 1991b, 2000, 2011). A gazdaságföldrajz prominenseinek ellenvéleményét összegző tézisek cáfolják a közgazdaságtan megújítására tett kísérlet területi megalapozottságának több tételét (Czifrusz 2012; Martin 1999). A gazdaságföldrajz vezető egyéniségei is beleesnek abba a – természetesnek is tekinthető – hibába, hogy tudományágazatuk fejlődésének új útjait vizsgálva megfelelkeznek más tudományágazatok előrehaladásáról. A hagyományos diszciplínák modernizálódásával párhuzamosan ugyanis az integratív tértudomány, a „regional science” fejlődése is gyors léptekkel haladt előre. Önálló tudományágazattá válásának részleteiről még ma is viták zajlanak, a definíció tekintetében azonban letisztult álláspontra jutottak a térrel foglalkozó társadalomtudományi kutatók. Ma már közmegegyezés tapasztalható abban a meghatározásban, hogy a regionális tudomány a térrel foglalkozó társadalomtudományok közös alapfogalmait, elméleteit és módszereit egységes rendszerbe foglaló, a társadalmi és gazdasági jelenségeket és folyamatokat ezek felhasználásával vizsgáló tudomány (Boyce 2004; Boyce–Nijkamp–Shefer 1991; Nemes Nagy 1998; Mészáros 2006).

A regionális tudomány nemzetközi pozíciói jónak tekinthetők annak ellenére, hogy az Egyesült Államokban Walter Isard 2010-ben bekövetkezett halála miatt a hozzá kötődő intézmények működésében elbizonytalanodás tapasztalható. Európában viszont a diszciplína extenzív fejlődése tapasztalható. A kedvező folyamatok fenntartásában a kelet- és közép-európai országok tudományos kutatásainak fejlődése is szerepet játszik.

A regionális tudomány Közép-Európában

A rendszerváltozást követően a térbeli folyamatok iránti ismeretek igénye jelentősen bővült a közép-európai volt szocialista országokban. A területi kutatások intézményi szerkezetében is fontos változások következtek be. Több országban az akadémiai kutatóintézetek nehéz anyagi helyzetbe kerültek, a cseh földrajzi intézetet felszámolták, Bulgáriában földtudományi kutatóközpontot hoztak létre, amelyben a szociálgeográfának rendkívül szerény lehetőségei vannak. Magyarországon szintén intézeti összevonások voltak, az MTA Regionális Kutatá-

sok Központja két és fél évtizedes sikeres működés után 2012-ben elvezítette tudományirányítási jogosítványait, az országos hálózat meggyengült. Az akadémia átalakításában alkalmazott tradicionális, centralizáló felfogás azt eredményezte, hogy az új kutatóközpont székhelye Budapestre került, a decentralizált tudományirányításban felhalmozott kedvező tapasztalatok vélhetően veszendőbe mennek. A szocialista korszak terület- és településfejlesztési feladatainak kidolgozásában és megvalósításában jelentős szerepet vállaló, nagy intellektuális kapacitásokkal rendelkező állami várostervező intézetek valamennyi országban megszűntek, a privatizáció során kis- és közepes méretű vállalkozásokká alakultak.

Az átalakulás kedvező hatással volt az egyetemi regionális kutatási kapacitásokra, a vidéki nagy egyetemek súlya megnőtt. A kutatás újra az egyetemek egyik fő tevékenységévé vált, a képzés szerkezete is megváltozott. A geográfusképzésben megjelentek az alkalmazott geográfus szakok, amelyeken terület- és településfejlesztési szakemberek oktatása is folyik. A közgazdaságtudományi képzés megújításának egyik eredménye a területi gazdaságtani és regionális politikai képzés megszervezése volt. Ebben Magyarország járt élen, habár az utóbbi három évben a felsőoktatást ért sokkhatások, illetve az államfilozófiában bekövetkezett centralizációs fordulat e szakmai profil zsugorodását váltotta ki.

Internetes adatgyűjtésen alapuló számításaink szerint ma Közép-Európa öt vizsgált országában, kutatóintézeti és egyetemi műhelyekben 900 fő foglalkozik területi kutatásokkal. A kutatói létszám megoszlása országok között és országokon belül is nagy különbségeket mutat (lásd 1. táblázat, 1. ábra).

Az általunk részletesebben megfigyelt országok közül a regionális tudományi kutatások és képzés legjelentősebb potenciálja Lengyelországban található. Poznan, Lódz, Varsó, Krakkó és Wrocław a legtekintélyesebb regionális tudományi kutatási központok az országban. Magyarország a lista második tagja (a legfontosabb műhelyközpont Pécs és Budapest), itt a kutatóhelyek területi elhelyezkedése is egyenletesebb, mint az azt követő Romániában, ahol mindössze négy városban találunk regionális tudományi műhelyeket. Csehországban is a három legna-

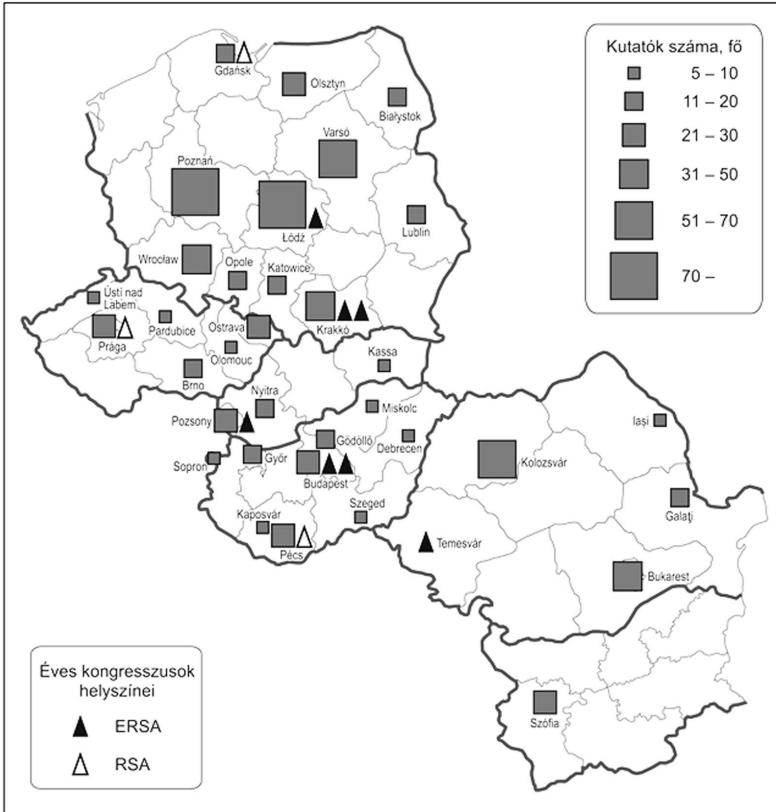
gyobb város tekinthető a regionális kutatások központjának. Szlovákia a regionális tudomány szempontjából ötpólusú.

1. táblázat. A regionális kutatók száma kelet-közép-európai országokban, 2012.

Megnevezés	A tudományos kutatók száma, fő	Megoszlás, százalék	A fővárosi kutatóhelyeken foglalkoztatottak aránya, százalék
Csehország	115	12,6	34,8
Lengyelország	425	46,7	17,5
Magyarország	150	16,5	20,0
Románia	130	14,3	31,9
Szlovákia	90	9,9	33,3
Összesen	910	100,0	20,1

Forrás: Internetes adatgyűjtés alapján a szerző becslése. Azokat az egyetemi és kutatóintézeti műhelyeket tartalmazza, amelyek elnevezéséből, illetve kutatási programjából és publikációjából a regionális tudományi tematika megállapítható.

A kutatóhelyeken kívül a területi kutatások fontos intézményei a *tudományos társaságok*. A tudományos társaság a tudományágazat kutatóin kívül a tudományos eredmények alkalmazásában érdekelt gyakorlati szakembereket, a regionális fejlődés iránt érdeklődő értelmiségieket tömöríti. Ezek az értelmiségi szerveződések önálló intézményekként vagy a nemzetközi regionális tudományi társaságok nemzeti tagozataiként működnek. Az első csoportba a magyar és a román regionális tudományi társaság tartozik. A Román Regionális Tudományi Társaság 2000-ben alakult. Jelenleg 140 tagja van. Éves tematikus konferenciáin a román területi kutatási eredményeket ismerteti. *Romanian Journal of Regional Science* címmel folyóiratot jelentet meg évente két számmal. A Magyar Regionális Tudományi Társaság 2002-ban alakult, ma 430 tagot számlál. Éves közgyűléseihez tematikus konferenciák kapcsolódnak. A többi országban a regionális kutatók szerveződései a Euro-

Forrás: A szerző szerkesztése internetes adatforrások felhasználásával.

1. ábra. A területi kutatások egyetemi és akadémiai műhelyei Kelet-Közép-Európában, 2012.

pean Regional Science Association vagy a Regional Studies Association nemzeti tagozataiként jelennek meg. Lengyelországban a Lengyel Tudományos Akadémia Területi Gazdasági Bizottsága (Komitet Przemysłowo Zagospodarowania Kraju PAN) tekinthető a regionális tudományi kutatások integrációs központjának. A hat munkacsoportot működtető

bizottság három kiadványsorozatot jelentet meg. A Magyar Tudományos Akadémia 1986-ban alapított Regionális Tudományi Bizottságának 115 tagja öt munkabizottságban végzi a munkáját.

A területi kutatási eredmények *publikálása* – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – a 20. század első felében Kelet-Európában is más szaktudományi folyóiratoknál volt lehetséges. Földrajz- és gazdaságtudományi, szociológiai és közigazgatás-tudományi orgánumok jelentették meg a területi folyamatok vizsgálatának eredményeit. A Lengyel Akadémiai Bizottság kiadványsorozatain, a Novoszibirszki Akadémiai Közgazdasági Intézet folyóiratán, illetve a magyar *Területi Statisztika* című folyóiraton kívül az 1980-as évtized közepéig a regionális tudománynak nem voltak saját publikációs fórumai egyetlen országban sem. A rendszerváltozás előtt a magyar *Tér és Társadalom* 1987. évi megjelenése tudományos újdonságnak számított, és nagy érdeklődés kísérte nemzetközi szakmai körökben is.

A folyóirat-alapítások meghatározó időszaka a 2000-es évek első évtizede volt. Több mint két tucat folyóiratot alapítottak regionális kutatásokkal foglalkozó intézmények, kiadók és intézményi konzorciumok. Kelet- és Közép-Európa legfontosabb regionális tudományi folyóiratainak adatait a 2. táblázat tartalmazza.

A regionális kutatások intézményesültségének foka, hagyományai és kutatói kapacitásai befolyásolják a publikációs aktivitást. A lengyel és a magyar publikációs fórumok összetett képet mutatnak. Ebben a két országban jelenik meg a legtöbb regionális tudományi monográfia is. A magyar Akadémiai Kiadó gondozta a Regionális Kutatások Központjának Területi és Települési Kutatások című sorozatát, amelyben – később más kiadó gondozásában *Studia Regionum* alcímmel – folyamatosan több mint 40 tudományos monográfia jelent meg a magyar regionális tudományi kutatók eredményeiből az elmúlt évtized végéig. Ezt követően az Akadémia Kiadó *Modern regionális tudomány* című sorozatában jelennek meg a magyar kutatók munkái. Regionális központokban működő, színvonalas lengyel kiadók szép számmal adnak ki regionális tudományi munkákat.

2. táblázat. A legfontosabb regionális tudományi folyóiratok jellemzői

Folyóirat címe	Alapítás éve	Kiadó	Megjelenés gyakorisága/év	Nyelve
<i>Csehország</i> Regionální Studia	2007	Prágai Közgazdaságtudományi Egyetem	4	Angol
<i>Lengyelország</i> Biuletyn KPZP PAN	1958	KPZK PAN	Eseti, évi 4–5 kötet. Megjelent 250 kötet.	Lengyel
Studia KPZK PAN	1958	KPZK PAN	Eseti, évi 2 kötet. Megjelent 115 kötet.	Lengyel
Studia Regionalia	1986	KPZK PAN	Eseti, évi 1-2 kötet. Megjelent 32 kötet.	Angol
Studia Regionalne i Lokalne	2000	Varsói Egyetem Regionális és Helyi Tanulmányok Központja	4	Lengyel
<i>Magyarország</i> Területi Statisztika	1960	Központi Statisztikai Hivatal	6	Magyar
Tér és Társadalom	1987	MTA Regionális Kutatások Központja	4	Magyar
Falu, Város, Régió	1999	Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kft	3	Magyar
Discussion Papers	1986	MTA Regionális Kutatások Központja	Eseti, évi 4-5 kötet. Megjelent 105 kötet.	Angol
<i>Románia</i> Romanian Journal of Regional Science, On-line	2007	Román Regionális Tudományi Társaság	2	Angol
Romanian Review of Regional Studies	2007	Babeş-Bolyai Tudományegyetem Regionális Földrajzi Központ	2	Angol

Forrás: A szerző adatgyűjtése internetes forrásokból.

A Kárpát-medencei magyar regionális tudományi műhelyek és a sorozat

Az MTA Regionális Kutatások Intézete több évtizede végez kutatásokat Magyarországon régióiban, készít elemzéseket a magyar regionális folyamatokat befolyásoló tényezőkről, a településszerkezet átalakulásáról, összehasonlító vizsgálatokat folytat a hazai és az európai régiók fej-

lesztési gyakorlatáról. A kutatások eredményei két tucat tudományos értekezésben, közel kétszáz könyvben és tudományos gyűjteményben, több száz tudományos közleményben láttak napvilágot Magyarországon és külföldön. Nagy mennyiségű empirikus anyag gyűlt össze az ország különböző régióiban, kisebb térségeiben és településcsoportjaiban zajló folyamatokról, gazdasági, társadalmi és települési jelenségekről. Ez a kutatóintézet készítette el az első regionális fejlesztési koncepciókat, megyei területfejlesztési stratégiákat, város- és kistérség-fejlesztési programokat Magyarországon. E kutatások és fejlesztési munkák során átfogó regionális adatbázisok jöttek létre.

A magyar régiókban az 1990-es évtizedben lejátszódott mély átalakulás tudományos szintézise iránt tudományos és gyakorlati igény is mutatkozott, a régiók helyzetéről, fejlődési potenciáljáról pedig nem állt rendelkezésre részletes tudományos adattár. Az ország természeti nagytájtait elemző nagymonográfia-sorozat hat kötete 1969–1989 között jelent meg az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének gondozásában (Marosi Sándor és Somogyi Sándor szerkesztésében). A Magyar tudománytár 2002-ben kiadott *Táj, település, régió* című második kötete (szerkesztette: Enyedi György és Horváth Gyula) egy fejezetet szentelt a régiók bemutatásának. A Központi Statisztikai Hivatal 1998-ban jelentette meg adattárat és hozzá csatlakozó rövid értékelést *Magyarország régiói* címmel. Nyugat-Európa több országában viszont megjelentek régiókat feldolgozó, igényesen készült, tudományos sorozatok. Ezek fontos hivatkozási pontot jelentenek a legkülönbözőbb fejlesztési programokban, jelentős szerepet játszanak a területi identitás alakításában.

Magyarország hosszú távú területi stratégiájában a környező országok regionális fejlődési folyamatait és fejlesztési koncepcióit is figyelembe kell venni. A Kárpát-medencét alkotó természeti régiók, gazdasági terek és közigazgatási egységek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. A piacgazdaság fokozatos és nehézségekkel terhes térhódítása valamennyi nemzetgazdaságban erőteljes differenciálódáshoz vezetett. A korábbi gazdasági szerkezet összeomlása, az új gazdaság kiépítése különbözőképpen érintette az egyes térsége-

ket, a területi különbségek növekedni kezdtek, a rendszerváltozás előnyei is eltérő területi elhelyezkedést mutatnak. Az uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence hajdani, évszázadokon keresztül formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újjászerveződése lehet. A térség geopolitikai helyzete, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kívánatos állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusnak, kutatónak, gazdasági szakembernek egyaránt.

Az MTA Regionális Kutatások Központja 2001-ben az Új Kézfogás Közalapítvánnyal közös programot dolgozott ki a határon túli magyar térségek helyzetfelmérésének tudományos megalapozására. A kutatás alapvető céljai a következők voltak:

- rendszerezni a régiókról meglévő ismereteket,
- feltárni a régiók fejlődésének mozgatórugóit,
- mozgósítani a regionális fejlesztések intellektuális kapacitásait,
- elősegíteni a térségi stratégiák kidolgozását,
- növelni a magyar közösségek versenyképességét,
- megszervezni és működtetni a magyar regionális tudományi műhelyeket,
- hozzájárulni a magyar regionális tudomány nemzetközi elismertésének erősítéséhez.

E program eredményeként 2003-ban elkészült a Székelyföld (Harghita, Kovászna és Maros megyék) monográfiája. A kötet egyben sikeres módszertani kísérlet is volt a régiómonográfiák szerkezetének, tematikai rendjének meghatározására. A kötet és az annak összeállítását támogató kutatás célja volt az is, hogy megalapozza az önálló székelyföldi régió mellett szóló érveket, a regionális fejlesztési szakemberek pedig jussanak alapos területfejlesztési ismeretekhez. A kutatók azonban idealisták, arra számítottak, hogy először elkészül egy alapos Székelyföld-fejlesztési stratégia, s az annak megvalósításában szerepet vállalók elsajátítják ennek tételeit, a politikusok csak utána lépnek színre. Nem így történt, mert a politikusok gyors sikerre vágnak, s még mielőtt az eredmények megszülettek volna, bejelentették, hogy készül Székelyföld fejlesztési koncepciója. A hírre reagáló vitában a tudomány nem tudott

pontos válaszokat adni a felmerült kérdésekre. Nem járt sikerrel az az elképzelés, amely arra irányult, hogy a Székelyföld mintarégióvá alakítása mutassa meg az ország regionalizálásának gazdasági előnyeit. E kudarc ma különösképpen érvényes tanulsága, hogy a döntést előkészítők, a döntéshozók és a tudomány képviselői között sokkal tartalmasabb együttműködésre van szükség.

Az azóta megjelent tizenhárom kötet (ebből hét határon túli régió) 250 szerzőjének fele határon túli szakember. A kötetekben szereplő közel 4000 bibliográfiai tétel a térségről megjelent publikációk gazdag tárháza. A hátralévő két kötet – Észak-Magyarország és Burgenland – jövőre kerül ki a nyomdából.

A könyvprogramnak nagy szerepe volt abban, hogy a Kárpát-medence több pontján (Kolozsvárott, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Szabadkán és Újvidéken) fiatal szakemberek regionális kutatásokra műhelyeket alapítottak, PhD-képzésbe kapcsolódtak be. Ma körülbelül ötvenre tehető a regionális tudomány területén rendszeresen publikáló fiatal oktatók, kutatók és fejlesztési szakemberek száma. Valamennyien folyamatos kapcsolatot tartanak a Regionális Kutatások Intézetével. A szakemberek egy része a Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolájának fokozatot szerzett, végzett vagy beiratkozott hallgatója. A monográfiasorozat hazai és külföldi egyetemek képzési programjaiban tananyagként szerepel.

Az erdélyi és a székelyföldi kutatói közösségek a monográfiák megírásában szerzett tapasztalataikat más kutatásokban és publikációkban hasznosították. A sorozat adta az ötletet a *Románia. Tér, gazdaság, társadalom* című összefoglaló munka (Benedek 2011) elkészítésére, amely széleskörű képet ad az ország regionális fejlődésének sajátosságairól, a román térszerkezet jellemzőiről. Előkészítés alatt van a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet gondozásában a nagy volumenű regionális kutatások eredményeit megjelentető könyvsorozat is.

A regionális tudomány intézményesülése azonban még kezdeti szakaszban van. A Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet Regionális Tanulmányi Munkacsoportját lehet korszerű tudományszervezés alapján működő kutatási szervezetnek tekinteni. A többi tudományos műhely

alkalmi csoportosulásnak tekinthető, amelyek tagjai egyetemi karok társadalomtudományi tanszékein, gazdasági és pénzügyi intézményekben tevékenykednek, jobbára egyéni kutatást folytatnak, együttműködésük eseti jellegű. Lényeges stratégiai kérdésnek kell tekinteni azt, hogy a magyar nyelvű felsőoktatási intézmények kutatási programjaik egy részét a régiók fejlődési viszonyainak tanulmányozására összpontosíthatnák. Az intézményesült formák perspektivikusabb és tudatosabb kutatási felteteleket teremthetnek a regionális tudomány számára.

Összegzés

A társadalmi-gazdasági terekben zajló folyamatok kedvező és negatív hatásai Kelet- és Közép-Európa 20. századi fejlődésében éppúgy megfigyelhetők, mint a kontinens más részein. A területi szempontok a különböző államberendezkedésű korszakok politikáiban is nyomon követhetők. A regionális sajátosságok alkalmazásában a döntéshozókat kutatási eredmények is segítették. A 20. század utolsó két évtizedében a társadalomtudományok különböző ágainak vizsgálati eredményeit hasznosították a területi jellegű döntések kialakításában. A kommunista korszak hatalmi központjai korlátozottan igényeltek ismereteket a területi folyamatok alakulásáról. A területi kutatások a nemzeti határokon belül zajlottak, a nemzetközi szakmai kapcsolatok – Lengyelország és Magyarország kivételével – gyengék és alkalmiak voltak.

A rendszerváltozást követően a piacgazdaság kiépülése mély regionális átalakulást indított el. A változások irányíthatósága miatt természetes igényként fogalmazódott meg a területi kutatások tematikai és szervezeti fejlesztése egyaránt. Az európai uniós csatlakozás előkészítése újabb impulzusokat adott a kutatásoknak. A 21. század elején valamennyi országban bővültek a nemzeti regionális kutatás műhelyei. A kutatások volumenét, intézményi berendezkedését és területi elhelyezkedését tekintve különbségek figyelhetők meg. Azt állapíthatjuk meg, hogy Lengyelországban és Magyarországon kellő mennyiségben fellelhetők mindazok az elemek, amelyek a regionális tudományt önálló tudományágazatként jelenítik meg (3. táblázat). A többi országban a diszciplináris ismérvek egy része hiányzik vagy gyenge fejlettséget mutat.

3. táblázat. A regionális tudomány diszciplináris ismerveinek fejlettsége

Megnevezés	Cseh-ország	Lengyel-ország	Magyar-ország	Románia	Szlovákia
Kutatóhelyek	■ ■	■ ■	■ ■	■	■
Egyetemi mesterszakok	■ ■	■ ■	■ ■	■	■
Doktori iskolák		■ ■	■ ■		
Folyóiratok	■	■ ■	■ ■	■	
Könyvsorozatok		■ ■	■ ■		
Tudományos társaság és tudományos akadémiai koordinációs szervezet		■ ■	■ ■	■	
Nemzetközi regionális tudományi kongresszus	■	■ ■	■ ■	■	■

Jelmagyarázat: ■ = Gyengén fejlett; ■ ■ = Fejlett.

Forrás: A szerző szerkesztése

A magyar regionális tudomány teljesítményének és nemzetközi versenyképességének alakulásában a határon túli műhelyek szerepe is kimutatható. A tudományágazat stratégiai céljai gazdagabbá váltak, új kutatási programok jelentek meg, a regionális tudomány vizsgálati terepe diverzifikáltabb lett. A tudományos szinergiákon kívül nyomon követhetőek e kutatások nemzetstratégiai hatásai is. A regionális kutatások eredményei nyomán alapos ismeretek állnak rendelkezésre a fejlesztési koncepciók kidolgozásához, szakszerű javaslatok kerültek napirendre a kárpát-medencei regionális együttműködés fejlesztésére, illetve nagy mennyiségű tudásanyag halmozódott fel a regionális és a nemzeti identitás elmélyítéséhez.

Irodalomjegyzék

Benedek J. (szerk.) 2011. *Románia. Tér, gazdaság, társadalom*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár

Bourdieu, P. 1985. Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzéséhez. *Szociológiai Figyelő* 1. 5–28.

Boyce, D. 2004. A short history of the field of regional science. *Papers in Regional Science* 1. 31–57.

Boyce, D. – Nijkamp, P. – Shefer, D. 1991. *Regional Science: Retrospect and Prospect*. Springer-Verlag, Berlin

Czirfusz M. 2012. A térszemlélet szerepe a regionális tudomány, a gazdaságföldrajz és a közgazdaságtan viszonyában. In: Rechnitzer J. – Rác Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolája, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, 52–59.

Enyedi Gy. 1989. Településpolitikák Kelet-Közép-Európában. *Társadalmi Szemle* 10. 20–31.

Horváth Gy. 2003. *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

Isard, W. 1975. *Introduction to Regional Science*. Prentice-Hall, Englewood Cliff, New Jersey

Keating, M. 1988. *State and Regional Nationalism. Territorial Politics and the European State*. Harvester–Wheatsheaf, London

Keating, M. – Loughlin, J. (eds.) 1997. *The Political Economy of Regionalism*. Frank Cass, London

Krugman, P. 1991a. *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge

Krugman, P. 1991b. Increasing returns and economic geography. In: *Journal of Political Economy* 3. 483–499.

Krugman, P. 2000. A földrajz szerepe a fejlődésben. *Tér és Társadalom* 4. 1–21.

Martin, R. 1999. The new “geographical turn” in economics: some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics* 1. 65–91.

Mészáros R. 2006. A társadalomföldrajz és a regionális tudomány Magyarországon. *Magyar Tudomány* 1. 21–28.

Nemes Nagy J. 1998. *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
